

ОСВІТНІЙ ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ «ШКОЛА ГІРСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ГУЦУЛЬЩИНІ»

Іван ЗЕЛЕНЧУК

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
Філії «Гуцульщина» ННДІУ

Анотація. У статті представлено освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині».

Ключові слова: Українські Карпати, Гуцульщина, гірське сільське господарство гуцулів, початкова аграрна освіта.

В умовах сільських населених пунктів Гуцульщини, розташованих на гірських територіях, модернізація системи загальної середньої освіти, що нині відбувається в Україні, має специфічні регіональні особливості. У цій статті ми розглянемо проблему аграрної освіти учнів ЗНЗ Гуцульського регіону України. Для її розв'язання нами був розроблений освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині», який ґрунтується на українознавчих дослідженнях науковців Національного науково-дослідного інституту українознавства та матеріалах українознавчих експедицій, здійснених Філією «Гуцульщина» ННДІУ в Гуцульському регіоні України протягом 2005–2010 років [1, 2]. Цей проект тематично пов'язаний з актуальною проблемою оновлення змісту освіти і технологій навчання у гірських сільських ЗНЗ Гуцульщини.

Результати експедиційних опитувань частини випускників шкіл Гуцульського регіону про корисність отриманої ними шкільної освіти можна тезово узагальнити такого відповіддю: «На жаль, у школі нас вчили не того, що потрібно в житті, й не тими методами...». Автори критичних висловлювань, зважаючи на власний життєвий досвід, відзначили два суттєві недоліки сучасної шкільної освіти в їхньому регіоні: перший – великий розрив між теоретичними знаннями, одержаними в школі, і тими практичними завданнями, що потрібно вирішувати у повсякденному житті; другий – вкрай низька ефективність значної частини застарілих, схоластичних шкільних методів навчання.

Щоб подолати перший із зазначених недоліків, потрібно суттєво реформувати регіональний компонент змісту освіти в Україні. Одним із можливих підходів щодо практичного вирішення цієї проблеми і є розроблений нами освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині».

Необхідність початкової гірської сільськогосподарської освіти гуцулів

Проблема збереження української етнокультурної та історичної спадщини є особливо актуальною для Гуцульського регіону України. Її соціально-економічні та екологічні аспекти тісно пов'язані з життям, побутом і працею гуцулів – однією з етнографічних груп українців, що населяють високогірну частину Українських Карпат. Географічне розташування центральної частини Гуцульщини – історико-етнографічного регіону Українських Карпат – навколо найвисокогірнішого в Україні Чорногірського хребта та складні природно-кліматичні умови цього гірського

масиву зумовлюють цілу низку специфічних етнокультурних, етноекonomічних і етноекoлогічних особливостей життєдіяльності гуцулів [3].

Більшість гуцулів, які займаються сільським господарством на гірських землях, що є їхньою приватною власністю, має загальну середню освіту, але не має початкової професійної сільськогосподарської освіти. У своїй господарській діяльності вони використовують знання, здобуті в загальноосвітній школі, а також послугуються «колгоспним» досвідом, отриманим під час праці в колишніх колективних господарствах. Ліквідація колгоспів і передача землі у приватну власність принципово змінили організацію праці карпатських горян: більшість населення Гуцульщини залишилася сам на сам із гірською землею та всіма супутніми практичними сільськогосподарськими проблемами.

Як засвідчила багаторічна практика, «шкільно-колгоспних» знань і досвіду недостатньо для ефективної праці в особистому селянському господарстві. На Гуцульщині ним займаються переважно на аматорському рівні, внаслідок чого занепадає тваринництво (особливо вівчарство) і традиційне для гуцулів полонинське господарство.

У навчальних програмах загальноосвітніх шкіл Гуцульщини не передбачено вивчення специфічних особливостей господарювання в гірських умовах Карпат. Випускники не мають елементарних знань у потрібній для повсякденного життя виробничій сфері – веденні гірського сільського господарства.

Отже, проблема ведення сільського господарства в гірських природно-кліматичних умовах, що має важливе етносоціальне, етноекonomічне, етнокультурне та етноекoлогічне значення і є складовою загальної проблеми природокористування Українських Карпат, належно не відображається в регіональному змісті загальної середньої освіти України.

Наші українознавчі експедиційні дослідження засвідчують, що більшість випускників ЗНЗ Гуцульщини залишаються жити і працювати у своєму гірському краї, займаються сільським господарством, використовуючи спрощені методи, які далекі від традиційних народних (побудованих на основі народних знань), та не застосовуючи сучасних наукових технологій. Як наслідок – втрачається цінний досвід традиційного народного господарства гуцулів, а економічний ефект від такого господарювання дуже низький. До того ж це завдає значної екологічної шкоди надвразливій природі Карпатських гір.

Для вирішення проблеми раціональної організації праці населення Гуцульщини в особистих селянських господарствах потрібно запровадити

початкову аграрну освіту. На нашу думку, це має бути теоретичний і практичний мінімум базових аграрних знань, необхідних для заняття гірським сільським господарством в Українських Карпатах, що займають значну частину території і де проживає велика кількість населення України.

Перша частина проекту «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» передбачає введення до навчальних програм в старших класах сільських загальноосвітніх шкіл Карпатського регіону України спецкурсу «Основи гірського сільського господарства на Гуцульщині», що потребуватиме відповідного науково-методичного забезпечення з боку аграрних науково-освітніх ВНЗ України.

Цей спецкурс може бути регіональним складником реалізації концепції профільного навчання в гірських сільських загальноосвітніх школах України. Завдяки цьому їх випускники зможуть оволодіти основами традиційного та сучасного ведення особистого селянського господарства в гірських умовах. Такий факультативний курс був би практичним наближенням регіонального складника змісту загальної середньої освіти України до реальних життєвих потреб та інтересів горян, які залишаються жити і працювати у своєму рідному краї.

Крім того, необхідно розглянути доцільність створення у високогірних районах Гуцульського регіону України мережі районних міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК), де б карпатських горян навчали основам традиційного народного та сучасного наукового ведення гірського сільського господарства.

Друга частина проекту передбачає створення в Гуцульському регіоні на базі Управління сільського господарства місцевих райдержадміністрацій зимових консультаційних курсів «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» для ознайомлення з принципами раціонального ведення особистого селянського господарства на традиційних народних та сучасних наукових основах.

Щоб максимально наблизити початкову аграрну освіту до горян, зимові курси гірського сільського господарювання мають бути виїзними і проводитися в кожному гірському селі Гуцульщини. «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» може складатися з невеликої мобільної групи фахівців гірського сільського господарства, що мають відповідну теоретичну підготовку і практичний досвід роботи та можуть ознайомити горян з найкращими традиційними та сучасними основами господарювання в умовах Гуцульського регіону. Слухачами таких початкових курсів можуть бути молоді господарі-аматори, які ведуть особисті селянські господарства, застосовуючи спрощені методи, однак мають бажання ознайомитися з основами традиційних та сучасних аграрних технологій. Окремі працівники Управління сільського господарства місцевих райдержадміністрацій Гуцульщини та інші фахівці, які проводитимуть заняття в «Школі гірського сільського господарства на Гуцульщині», мають проходити підготовку у провідних аграрних ВНЗ України, стажування у карпатських і альпійських країнах Європи.

Для конкретизації запропонованого проекту розглянемо його можливу реалізацію на прикладі Верховинського району Івано-Франківської області, що є одним із найвисокогірніших в Україні разом з Путильським районом Чернівецької області, Рахівським районом Закарпатської

області та високогірними частинами інших районів Гуцульщини.

Нижче наведемо низку аргументів, що обґрунтовують доцільність створення проекту «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині». Якщо цей проект у Верховинському районі виправдає сподівання, то його можна буде рекомендувати для впровадження у всіх сільських населених пунктах Гуцульського регіону України, що мають статус гірських.

Коротка соціально-економічна характеристика Верховинського району

На півдні Івано-Франківської області, у самому центрі великої Карпатської дуги, розташований Верховинський район, який історично був і залишається етносоціальним центром Гуцульщини. Це єдиний район Івано-Франківської області, що повністю розташований у Карпатській гірській системі. На його південному заході впродовж 49 км проходить державний кордон України з Румунією. На заході Верховинський район межує з Рахівським районом Закарпатської області, на сході – Путильським районом Чернівецької області, на півночі – Надвірнянським та Косівським районами Івано-Франківської області. Протяжність Верховинського району з півночі на південь – 62 км, із заходу на схід – 41 км.

Територія цього району становить 125426 га, з них 32113 га – господарські угіддя: рілля – 871,46 га, багаторічні насадження – 120,5 га, сінокоси – 12380,3 га, пасовища – 20541,5 га. Ліси та інші лісовкриті площі становлять 89442 га (71,3%), до яких віднесено й 21000 га колишніх колгоспних лісів.

У Верховинському районі є 43 сільські населені пункти, 1 селищна рада та 21 сільська рада.

Економічний потенціал району представлений переважно підприємствами лісової і деревообробної промисловості.

У сільському господарстві Верховинського району провідною галуззю є тваринництво, а рослинництво має допоміжний характер через малу площу рілля. У районі збережено поголів'я великої рогатої худоби, продовжується робота з розведення племінних овець та коней гуцульської породи.

Господарські структури в умовах гірської місцевості недостатньо розвинуті, що унеможливує забезпечення відповідного рівня продуктивності праці та зниження собівартості виробленої продукції як у промисловості, так і в сільському господарстві, порівняно з низинними районами України. У гірських умовах Карпат потрібні значно більші витрати фізичних та інтелектуальних зусиль, фінансово-матеріальних ресурсів.

Природно-кліматичні умови сприяють розвитку тваринництва. Наявність сільськогосподарських угідь у розрахунку на одного жителя є найвищою серед інших районів області й становить 0,93 га, проте на одного жителя припадає лише 0,03 га ріллі, тоді як у низинних районах Івано-Франківської області – 0,12 – 0,30 га.

Основна частина сільськогосподарського виробництва зосереджена в індивідуальному секторі, що виробляє майже все м'ясо, молоко, картоплю і вовну. В цьому секторі господарства утримується 93% загального поголів'я коней. У розрахунку на 10 дворів утримується 16,8 голів великої рогатої худоби, у тому числі 8,2 корови, 9,0 свиней. За цими показниками район займає перше місце в Івано-Франківській області.

Щороку у Верховинському районі будують від 10 до 20 приватних житлових будинків із дерева.

В індивідуальному сільському господарстві, житловому та господарському будівництві зайнята значна частина населення району, яка не має відповідної професійної кваліфікації для ведення сільського господарства в гірських умовах Карпат. Причиною цього є відсутність в Україні навчальних закладів аграрного профілю, які б спеціально готували фахівців для сільськогосподарської роботи в гірських умовах Українських Карпат.

**Доцільність започаткування
у Верховинському районі
Івано-Франківської області проекту
«Школа гірського сільського господарства
на Гуцульщині»**

Філія «Гуцульщина» ННДІУ спільно з Всеукраїнським товариством «Гуцульщина» та Асоціацією органів місцевого самоврядування регіону Гуцульщини з 1995 р. намагаються вирішити проблему створення у Верховинському районі «Школи гірської господарки».

Протягом 1925–1941 років в селі Жаб'є (нині – смт Верховина) діяла польська Гірська рільнича школа, директором якої був Михайло Поздановський. До початку Великої Вітчизняної війни в ній за відповідну плату навчали гуцулів тогочасних технологій ведення гірської господарки. Випускники цього аграрного навчального закладу, з якими ми зустрічалися під час українознавчих експедицій, зокрема Дмитро Дідушко (Красноїлля), Василь Гутинюк (Криворівня), Онуфрій Романюк (Красник) та ін., розповідали, що одержали там добру теоретичну і практичну підготовку та вели пізніше власне гірське сільське господарство на науковій основі із використанням передового досвіду Швейцарії й Австрії.

У сучасних ринкових умовах України найперспективнішим напрямом розвитку сільського господарства в Українських Карпатах є органічне гірське сільське господарство, яке виробляє екологічно чисту м'ясо-молочну продукцію. Але для того, щоб сільськогосподарська діяльність гуцулів була економічно ефективною і не завдала шкоди екології Українських Карпат, потрібно застосовувати тільки найкращі, випробувані часом, традиційні народні методи господарювання, що мають не тільки економічну, але й духовно-культурну цінність [4]. Крім того, варто також вивчати і використовувати передовий досвід і технології гірського господарювання горян сусідніх європейських держав регіону Карпатських та Альпійських гір: Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Чехії, Німеччини, Австрії, Франції й Швейцарії.

Українознавчі експедиції на тему «Етносоціальна система Гуцульщини», здійснені Філією «Гуцульщина» ННДІУ протягом 2000–2010 років, засвідчили: сучасне господарювання, що здійснюється примітивними методами (які не мають нічого спільного ні з традиційним народним гірським сільським господарством гуцулів, ні з сучасними європейськими гірськими аграрними технологіями), завдає шкоди екологічно вразливому високогір'ю Українських Карпат і не має економічної користі. Сучасні примітивні способи господарювання поступово спричиняють втрату традиційних методів гірського сільського господарства гуцулів та нищать унікальну гірську екосистему Українських Карпат. Зазначене суперечить науковим принципам сталого (збалансованого) розвитку цього краю [5].

Проблема раціонального ведення сільського господарства в гірських умовах Карпат стала

особливо актуальною після запровадження в Україні приватної власності на землю та ринкових відносин. Для ефективного господарювання на землі в сучасних ринкових умовах карпатським горянам вкрай необхідні початкова сільськогосподарська освіта, визнання органічної тваринницької продукції екологічно чистою, додаткова фінансова підтримка для ведення органічного гірського сільського господарства, сучасні технічні засоби механізації важкої фізичної праці на гірських схилах (перш за все – легких гірських сінокосарок). Особливі сподівання покладаються на Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

Отже, практичне використання традиційних народних методів гірського господарювання Гуцульщини та сучасних європейських технологій ведення сільського господарства в гірських умовах Карпат і Альп дало б можливість місцевому населенню ефективно працювати в конкурентних ринкових умовах, не завдаючи відчутної шкоди навколишньому природному середовищу Українських Карпат [6].

Відкриття у Верховинському районі «Школи гірського сільського господарства на Гуцульщині» стало б освітньою інновацією тому, що в такий спосіб було б започатковано в Україні навчання учнів-гуцулів – майбутніх молодих господарів – як потрібно вести індивідуальне сільське господарство в гірських природно-кліматичних умовах Українських Карпат, застосовуючи найкращі традиційні народні методи та практично впроваджуючи елементи сучасних європейських гірських аграрних технологій.

Специфічні особливості гірських природно-кліматичних та погодних умов Українських Карпат повинні бути відображені у змісті початкової сільськогосподарської освіти учнів-гуцулів [7]. Вона має складатися з п'ятьох основних складових частин: тваринництво, землеробство, лісівництво, будівництво і збиральництво, які відображають структуру традиційного гірського господарювання гуцулів. Ці складові частини змісту початкової аграрної освіти гуцулів є основою автентичного гірського сільського господарства, що історично склалося як етногосподарство Гуцульщини протягом багатьох попередніх століть.

У «Школі гірського сільського господарства на Гуцульщині» мають викладатися такі основні прикладні навчальні курси: гірське тваринництво Гуцульщини; гірське землеробство Гуцульщини; гірське лісівництво Гуцульщини; гірське будівництво Гуцульщини; гірське збиральництво Гуцульщини.

Вважаємо, що потрібно розглянути можливість введення й інших важливих спеціальних навчальних курсів. Усі вони мають сформувати в учнів-гуцулів, побудований на сучасних засадах сталого (збалансованого) розвитку, науковий підхід до організації господарювання в екологічно вразливому гірському регіоні Українських Карпат.

Якщо розглядати перспективи сталого економічного розвитку Гуцульщини як частини Карпатського регіону України, то образно етноекономіку цього гірського краю можна уявити у вигляді дерев'яної гуцульської хати, що міцно тримається на чотирьох наріжних каменях: 1) гірське лісове господарство; 2) гірське сільське господарство; 3) гуцульські народні промисли та декоративно-ужиткове мистецтво; 4) карпатський гірський зелений туризм.

Чотири основні складники етноекономіки Гуцульського краю мають велику національну

духовно-культурну цінність і є традиційним джерелом матеріального добробуту українських гуцулів. Тому створення у Верховині «Школи гірського сільського господарства на Гуцульщині» є життєво важливою справою для більшості місцевого населення, яке й досі веде своє індивідуальне сільське господарство в складних гірських природно-кліматичних та погодних умовах примітивними методами без відповідної початкової аграрної освіти та сучасного матеріально-технічного забезпечення.

Реалізація у Верховинському районі – етногеографічному центрі Гуцульщини – освітнього етносоціального проекту «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» може бути першим практичним кроком щодо виконання Карпатської конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, ратифікованої Верховною Радою України.

Ідея впровадження на Верховинщині освітнього етносоціального проекту «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» обговорювалася і була підтримана на регіональних науково-практичних конференціях у м. Рахові Закарпатської області у 2002 р. [8] та м. Косові Івано-Франківської області у 2009 р. [9].

Висновки і пропозиції

Зважаючи на сучасні реалії та перспективи розвитку аграрного сектору економіки Гуцульського регіону України в умовах приватної власності на землю, цілком очевидною постає необхідність створення цілісної системи початкової аграрної освіти українських карпатських горян-гуцулів. На нашу думку, шляхами практичного розв'язання цієї важливої регіональної господарсько-економічної та духовно-культурної проблеми Гуцульщини можуть бути:

- введення у всіх сільських ЗНЗ Гуцульського регіону України факультативного навчального курсу «Основи ведення гірського сільського господарства на Гуцульщині»;

- створення у всіх районах Гуцульського регіону мережі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів для теоретичного і практичного навчання учнів традиційним та сучасним технологіям господарювання на екологічно вразливих гірських землях Українських Карпат;

Иван Зеленчук

Образовательный этносоциальный проект «Школа горного сельского хозяйства на Гуцульщине»

Аннотация. В статье представлен образовательный этносоциальный проект «Школа горного сельского хозяйства на Гуцульщине».

Ключевые слова: Украинские Карпаты, Гуцульщина, горное сельское хозяйство гуцулов, начальное аграрное образование.

Ivan Zelenchuk

Educational ethnosocial project «School of mountain agriculture in Hutsul region»

Annotation. Educational ethnosocial project «School of mountain agriculture in Hutsul region» is presented in the article.

Key words: Ukrainian Carpathians, Hutsul region, mountain agriculture of hutsuls, primary agricultural education.

- створення при Управлінні сільського господарства всіх райдержадміністрацій Гуцульського регіону України сезонних зимових курсів «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині» у формі лекторію.

Для майбутнього впровадження цього освітнього проекту в Гуцульському регіоні України необхідна його практична апробація в формі пілотного проекту у Верховинському районі Івано-Франківської області – етносоціальному центрі Гуцульщини та найвисокогірнішому районі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко П.П. Україна: природа, людина, екологія: Метод. посіб. / П.П. Кононенко, В.В. Сніжко, М.П. Кононенко. – К.: Міленіум, 2005. – 98 с.

2. Сніжко В.В. Українознавство: природна психофілософська концепція: Монографія / Валерій Сніжко. – К.: ННДІУ, 2010. – 528 с.

3. Украинские Карпаты. Природа / Голубец М.А., Гаврусевич А.Н., Загайкевич И.К. и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 208 с.

4. Стойко С.М., Крук Д.І. Роль природно-заповідного фонду Карпат у збереженні етнокультурної спадщини гуцулів, бойків і лемків // Зелені Карпати. – 2004. – № 1–2. – С. 27–39.

5. Гамор Ф.Д. Карпатський біосферний заповідник як модель сталого розвитку у гірських регіонах / Матеріали Міжнародної конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (13–15 жовтня 1998 р., м.Рахів). – Рахів, 1998. – С. 23–26.

6. Зеленчук Я.І. Українознавчо-історична реконструкція етносоціальної системи Гуцульщини: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12 / НДІУ МОН України. – К., 2007. – 20 с.

7. Лосяк П. Регіональний етногеографічний компонент у сучасній школі (На прикладі Гуцульського регіону). – Снятин: ПрутПринт, 2007. – 160 с.

8. Зеленчук І.М. Вплив гірських умов Українських Карпат на формування традиційно-побутової культури гуцулів / Матеріали Міжнародної конференції «Гори і люди» (14–18 жовтня 2002 р., м. Рахів). – Рахів, 2002. – С. 68–71.

9. Зеленчук І., Зеленчук Я. Етноосвітній проект «Карпатська школа гірського господарства на Гуцульщині» // Сільська школа: реалії та перспективи / Упорядник Людмила Келембет. – 5-те вид. – Івано-Франківськ: ОІППО, 2009. – С. 32–38.